

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора культурології, доцента
Денисюк Жанни Захарівни
на дисертаційне дослідження Венгер Олени Миколаївни
на тему «Лев Манович як теоретик цифрової культури»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 034 «Культурологія»

Актуальність теми дослідження. Звернення до теоретичної спадщини Льва Мановича в дисертаційному дослідженні Олени Венгер зумовлене не стільки даниною академічній моді, скільки нагальною потребою сучасної гуманітаристики віднайти адекватний понятійний апарат для опису культурної реальності, що дедалі більше визначається логікою програмного забезпечення, алгоритмічних процедур та машинного навчання. Л. Манович у цьому контексті постає не просто як один із теоретиків, а як своєрідний «перекладач» між світами технічного та гуманітарного знання, чиї роботи демонструють принципову можливість їхнього продуктивного діалогу. Особливого значення це дослідження набуває в момент, коли генеративні нейромережі починають не просто обробляти, а самостійно продукувати культурний контент, ставлячи під сумнів усталені уявлення про авторство, творчість та естетичну цінність. Саме Л. Манович з його концепцією «культурної аналітики» запропонував інструменти, що дозволяють не розгубитися на фоні цього тектонічного зсуву, перетворивши загрозливу безодню «великих даних» на поле для систематичного дослідження.

Необхідно також відзначити, що в українському науковому просторі досі переважає доволі фрагментарне сприйняття доробку цього мислителя – його, як правило, цитують як автора «Мови нових медіа», залишаючи поза увагою пізніші, не менш фундаментальні праці, присвячені софт-культурі, естетиці ШІ та методології візуалізації. Заповнення цієї лакуни є важливим не лише для розвитку академічної культурології, а й для суміжних дисциплін – медіаосвіти, музеєзнавства, дизайну, адже запропоновані Л. Мановичем підходи

відкривають нові можливості для роботи з цифровими колекціями, аналізу візуальних трендів та розуміння механізмів формування ідентичності в соціальних мережах. Нарешті, не можна оминати увагою й той факт, що в умовах гібридної війни та інформаційного протистояння методи культурної аналітики можуть слугувати ефективним інструментом для виявлення прихованих патернів у масових комунікаціях, що додає дослідженню не лише академічної, а й суспільно-політичної ваги.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах цільової комплексної теми наукових досліджень Київського національного університету культури і мистецтв «Культурно-мистецькі практики і процеси в дискурсі сучасного наукового діалогу» (Державний реєстраційний номер: 0124U003133).

Науковий рівень достовірності й обґрунтованості основних положень, висновків та рекомендацій сформульованих у дисертації. Визначення проблематики дослідження дало змогу чітко окреслити мету роботи, яку дисертантка конкретизувала через систему послідовних і логічно взаємопов'язаних завдань. Такий підхід забезпечив обґрунтованість отриманих результатів і наукових узагальнень представленої дисертації. Результати дослідження досягаються завдяки застосуванню сукупності загальнонаукових та спеціальних методів, яке забезпечило всебічне вивчення теоретичної спадщини та культурологічних поглядів Л. Мановича.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертаційне дослідження Венгер О. М. характеризується новизною, зокрема: *вперше*: в межах українського академічного простору комплексно та системно розкрито специфіку творчості Л. Мановича як теоретика цифрової культури; окреслено основні причини низького рівня зацікавленості доробком та інструментарієм дослідника, зокрема щодо їхньої операціоналізації на Заході та в Україні; експліковано теоретичні засади культурологічного дискурсу вченого (софт-структуралізм, позитивістський поворот у гуманітаристиці, конвергентна (інженерно-гуманітарна) мова, цифровий матеріалізм, акцент на

неперервності); з'ясовано, що софт у теоретичних розвідках Л. Мановича відіграє центральну роль у формуванні матеріальних елементів і багатьох нематеріальних структур, без чого неможливо зрозуміти рушійні сили та динаміку еволюції цифрової культури, що підтверджується терміном «культурний софт», та ін. *набули подальшого розвитку уявлення про*: підхід до аналізу логіки думки американського вченого у «Мові нових медіа», де він постає не лише як теоретик, але і як історик цифрової (медіа-) культури; концептуалізацію медіавізуалізації як методологічної парадигми в межах сучасних Digital Culture Studies та антитези «візуалізації інформації»; тезу, що ШІ-естетика є не просто новою формою досвіду, а переломним моментом і трансформаційним зсувом у візуальній культурі початку XXI ст.; *удосконалено*: періодизацію творчості Л. Мановича; поняття «культурний ШІ», «культурний інтерфейс», «культурний софт» у контексті підходу автора; аргументацію Л. Мановича системної та цілісної теорії нових медіа, що підсилена історичним контекстом візуальної та медіакультур останніх кількох століть.

Наукові положення, висновки, що містяться в дисертаційному дослідженні, є аргументованими, ґрунтуються на релевантній методології, охоплюють широкий спектр теоретичних і практичних аспектів наукових підходів щодо проблеми дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертаційного дослідження безпосередньо пов'язане з його спрямованістю на вдосконалення фахової підготовки культурологів у закладах вищої освіти. Запропонована в роботі систематизація теоретичних поглядів Льва Мановича, а також детальний аналіз розроблених ним методів культурної аналітики, софт-студій та медіавізуалізації створюють змістовне підґрунтя для оновлення навчальних програм і спецкурсів з теорії та історії культури, медіакультури, візуальних мистецтв й цифрових практик. Матеріали дисертації можуть бути інтегровані в такі нормативні дисципліни, як «Теорія культури», «Теорія медіакультури», «Теорія і практика арт-медіа», а також слугувати основою для розробки авторських спеціальних курсів, зокрема «Культурна аналітика» та

«Основи медіавізуалізації», що відповідають сучасним викликам цифрової гуманітаристики. Окрім того, результати дослідження сприяють формуванню у здобувачів освіти нових професійних компетентностей, пов'язаних із здатністю аналізувати великі масиви культурних даних, інтерпретувати візуальні патерни, розуміти логіку функціонування програмного забезпечення як чинника культуротворення та критично оцінювати естетичні трансформації, зумовлені розвитком ІІІ. Таким чином, запровадження напрацювань дисертантки в освітній процес не лише поглиблює теоретичну підготовку майбутніх культурологів, а й озброює їх практичним інструментарієм, необхідним для професійної діяльності в умовах тотальної цифровізації культури.

Структура та зміст дисертації відповідають меті, завданням, авторській логіці реалізації дослідницького задуму щодо висвітлення основних аспектів обраної теми. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатку. Структурні компоненти внутрішньо пов'язані між собою, відповідають меті, завданням, авторській логіці реалізації дослідницького задуму щодо висвітлення основних аспектів обраної теми, розкривають тему дослідження і становлять органічну єдність.

Основні результати та положення дослідження викладено у 8 одноосібних наукових працях здобувачки, з яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України та 5 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження свідчить про його оригінальний характер, концептуальну цілісність та високий рівень наукової завершеності. Кожний розділ роботи містить чітко викладені результати, які послідовно інтегровані у підсумкові висновки. Авторкою досягнуто поставленої мети, а вирішення поставлених завдань складають цілісне та завершене дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання дисертаційного дослідження, методологію, сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, описано методи, які були використані у дослідженні, особистий внесок здобувача, зазначено апробацію результатів дослідження, відомості про публікації здобувача, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Культурологічні погляди Льва Мановича як об'єкт наукового дослідження» здійснено ґрунтовний аналіз стану наукової розробки проблеми та окреслено репрезентативну джерельну базу дослідження. Авторка простежує еволюцію студій цифрової культури від технодетермінізму та кіберутопізму 1980–1990-х років до соціально-критичних підходів, пов'язаних з аналізом платформного капіталізму, влади алгоритмів та медіаархеології. Особливу увагу приділено огляду праць зарубіжних і українських дослідників, які зверталися до творчості Льва Мановича, що дозволило виявити прогалину в комплексному осмисленні його спадщини в українському науковому дискурсі. Також у розділі систематизовано причини недостатньої уваги до інструментарію американського теоретика, зокрема методологічну складність, консервативність академічного середовища та концептуальний зсув від якісного аналізу до кількісних методів.

Викладено теоретико-методологічні засади дисертаційної роботи, які ґрунтуються на міждисциплінарному підході. Авторка обґрунтовує використання генеалогічного методу, медіаархеології, дискурс-аналізу, компаративного аналізу та методів цифрової гуманітаристики для дослідження еволюції поглядів Льва Мановича. На основі реконструкції інтелектуальної біографії вченого виокремлено основні етапи його творчості – від теорії нових медіа до розробки культурної аналітики та III-естетики. Ключовим результатом методологічної рефлексії стала експлікація засадничих принципів підходу Мановича: софт-структуралізму, цифрового матеріалізму, конвергентного дискурсу та позитивістського повороту в гуманітаристиці, що

дозволяє розглядати його як дескриптивіста й емпірика, який будує міст між класичною гуманітаристикою та цифровою реальністю.

У другому розділі «Еволюція культурологічних поглядів Льва Мановича: від New Media Studies до естетики штучного інтелекту» простежено еволюцію культурологічних поглядів Льва Мановича – від його фундаментальної теорії нових медіа до концептуалізації софт-культури та естетики штучного інтелекту. У підрозділі 2.1 детально проаналізовано програмну працю «Мова нових медіа» (2001), яка підсумувала перший етап творчості дослідника. Авторка розкриває, як Л. Манович, спираючись на теорію та історію кіно, формулює п'ять ключових принципів нових медіа, демонструючи, що онтологія комп'ютера «нав'язує себе культурі». Особлива увага приділяється медіархеологічному методу вченого («мепінгу нових медіа») та його концепції «цифрового матеріалізму», яка дозволяє розглядати нові медіа крізь призму культурної історії.

У підрозділі 2.2 розглянуто перехід Л. Мановича від аналізу нових медіа як феномену до дослідження програмного забезпечення як рушійної сили культурних змін, що втілилося в концепції «софт-культури» (software culture). Висвітлено ключову роль «культурного софту» у формуванні сучасних культурних практик, а також запропоновану вченим типологію культурних дій, опосередкованих програмним забезпеченням. Нарешті, у підрозділі 2.3 проаналізовано найновіший напрям рефлексій Мановича – естетику ШІ. На матеріалі праці «Artificial Aesthetics» (2024) авторка досліджує концепт «культурного ШІ», який виступає не лише інструментом, а й творцем культурної реальності, автоматизує стиль та уяву, породжуючи нову естетику, засновану на статистиці та фрагментації. У висновках до розділу узагальнено, що еволюція поглядів Л. Мановича демонструє його унікальну здатність бути «сейсмографом» ключових зрушень у цифровій культурі – від програмованих медіа до генеративних нейромереж.

У третьому розділі «Культурна аналітика як міждисциплінарна методологія дослідження глобальної цифрової культури» всебічно

проаналізовано головний методологічний проєкт Льва Мановича – культурну аналітику (Cultural Analytics), яка постає як міждисциплінарна відповідь на безпрецедентний масштаб сучасної цифрової культури. Розкрито епістемологічний статус цієї парадигми: вона поєднує методи соціогуманітарних наук (інтерпретацію, герменевтику) з інструментарієм data science (машинне навчання, комп'ютерний зір, статистику), щоб аналізувати мільйони культурних артефактів. Авторка детально розглядає запропонований Л. Мановичем перехід від аналізу окремих "шедеврів" до вивчення масових культурних проявів, а також концепцію "широких даних" (wide data), яка дає змогу виявляти приховані патерни та уникати редукціонізму традиційних кількісних методів.

Розглянуто способи репрезентації культури як даних, зокрема запропоновану американським вченим типологію «цифрового всесвіту», що охоплює культурні дані (фото, відео, тексти), культурну інформацію (метадані) та культурний дискурс (рецензії, коментарі). Окрему увагу приділено чотирьом категоріям аналізу: медіа, поведінці, взаємодії та подіям. Висвітлено ключовий методологічний внесок Л. Мановича – медіавізуалізацію, яка протиставляється традиційній візуалізації інформації. Цей підхід, що передбачає збереження оригінальної форми даних (зображення залишаються зображеннями), дозволяє поєднувати мікроскопічне бачення окремих артефактів із телескопічним баченням глобальних закономірностей. Теоретичні положення проілюстровано прикладами з практики Cultural Analytics Lab, зокрема аналізом селфі (Selficity) та унікальним дослідженням візуальних репрезентацій Революції Гідності в Києві («144 години в Києві»), що демонструє евристичний потенціал методології для вивчення травматичних історичних подій.

Висновки дисертації містять узагальнені положення отриманих результатів дослідження, логічно обґрунтовані, відповідають поставленим завданням і меті дослідження. Список використаних джерел репрезентативний і відображає належний рівень опрацювання досліджуваної проблематики.

Цитування праць інших науковців супроводжується належними покликаннями на відповідні джерела інформації. Оформлення списку відповідає вимогам Національного стандарту України 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Оцінка рівня опанування здобувачем методології наукової діяльності. Досягнуті авторкою результати дослідження є науково достовірними та логічними, що підкріплюється ґрунтовним опрацюванням наукових джерел, систематизацію отриманих відомостей і концептуальних положень.

Венгер О. М. засвідчила високий ступінь опанування науковою методологією, навичками аналізу, синтезу, що характеризується обраною і застосованою в науковому дослідженні сукупністю наукових методів. Зрештою, це дало змогу виконати всі завдання дослідження та досягнути обґрунтованих результатів.

Дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, текстових запозичень без посилань, фабрикацій та фальсифікацій) не виявлено. У роботі не використовується ідеї і розробки, що належать співавторам. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, всі результати дослідження належать авторці особисто.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Разом з тим, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, його науковий рівень і здобуті результати, доцільно висловити окремі зауваження та пропозиції:

1. У роботі ґрунтовно проаналізовано методологію культурної аналітики Льва Мановича, яка пропонує принципово новий, заснований на великих даних підхід до вивчення культури. Водночас залишається відкритим питання про те, якою мірою цей «кількісний поворот» здатен інтегрувати класичні герменевтичні практики, не редукуючи розмаїття існуючих культурних сенсів до статистичних закономірностей. Чи не ризикує «широкий аналіз даних» нівелювати унікальність окремого артефакту, його іронію, підтекст та

емоційний вплив, які традиційно становлять серцевину гуманітарного пізнання? У висновках варто було б чіткіше окреслити, де, на думку дисертантки, пролягає межа між «вимірюванням» культури та її «розумінням».

2. Дослідження переконливо демонструє, що Л. Манович долає розрив між технічним та гуманітарним знанням. Однак у роботі, зокрема в розділі 2.2 слушно зауважується, що його підхід тяжіє до технотермінізму («детермінізм операційної системи»). У зв'язку з цим виникає питання: чи не применшується при цьому роль соціально-економічних чинників, політичної економії платформ, а також здатність самих користувачів до творчого опору та непередбачуваного використання технологій, що не закладені в логіку програмного коду? Бажано було б глибше розкрити, як ідеї Л. Мановича співвідносяться з критичними дослідженнями алгоритмів та платформного капіталізму.

3. У розділі 3.3 та висновках до роботи наголошується на високому евристичному потенціалі медіавізуалізації та культурної аналітики для дослідження сучасних культурних процесів, зокрема на матеріалі Революції Гідності. Водночас складається враження, що практичне застосування цього інструментарію в Україні ускладнюється не лише через брак відповідних фахівців, а й через відсутність рефлексії щодо інституційних та етичних викликів, пов'язаних із використанням «великих даних» (наприклад, питань приватності, репрезентативності вибірок або упередженості алгоритмів). У тексті ці аспекти окреслені, проте вони могли б бути посилені та конкретизовані в контексті українських реалій, що додало б роботі ще більшої практичної цінності.

Висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну наукову новизну й практичну значимість результатів, вони не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Висновок про дисертаційну роботу.

На нашу думку, дисертаційна робота здобувачки ступеня доктора філософії Венгер Олени Миколаївни на тему «Лев Манович як теоретик

цифрової культури» виконана на належному науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для спеціальності 034 «Культурологія» з галузі знань 03 Гуманітарні науки. Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 29 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. №261 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ, а також п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувачка Венгер Олена Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 034 «Культурологія».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор культурології, доцент,
проректор з наукової та виховної роботи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

